

AZ ADÁSVÉTEL MELLÉKEGYEZMÉNYEIHEZ KAPCSOLÓDÓ INGYENES DOLOGHASZNÁLAT EGYES ESETEI A KLASSZIKUS RÓMAI JOG FORRÁSAIBAN

CSOKNYA TÜNDE ÉVA
tanársegéd (PTE ÁJK)

Abban a kérdésben, hogy miként kapcsolódhatott a klasszikus római jogban egy adásvételi szerződéshez járulékos jelleggel dologhasználat – legyen szó ingyenes vagy visszterhes megoldásról –, nem találunk egységes álláspontot. Bár a próbára vétel és a dologbérlet egymáshoz való viszonyának vizsgálata nagyobb figyelmet kap a szakirodalom képviselői körében, e két jogintézmény alternatív vagy kumulatív kombinációjának római jogi források által biztosított lehetősége mintájára felmerülhet a kérdés, hogy visszterhes szerződéshez kapcsolódó, bérleti díj kikötése nélküli használat esetén vajon szóba jöhetnek-e a haszonkölcsön (*commodatum*) vagy a szívességi használat (*precarium*) szabályai. Az elemzés során az adásvételhez járuló mellékkikötésekre – nevezetesen a *pactum displicentiae*, a *lex commissoria* és az *in diem addictio* eseteire – vonatkozó primer forrásokból kiindulva arra keresem a választ, hogy milyen kapcsolatban állhatott egymással egy visszterhes szerződés és az ingyenes dologhasználat a klasszikus római jog megítélése szerint.

1. Az ingyenes próba

Klasszikus példája a visszterhes szerződéshez járuló ingyenes dologhasználat lehetőségének a próbára vétel. Az ókori Rómában az adásvételi szerződéshez kapcsolódó mellékkikötésként jelent meg ez a konstrukció, amelyet a kommentátorok *pactum displicentiae*-nek neveztek.¹ E mellékegyezményrel arra

1 *A pactum displicentiae* mellékegyezményével kötött adásvételhez áttekintően ld. például MISERA, Karlheinz: Der Kauf auf Probe. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*. 1982, 2(14), 524-582.; PETERS, Frank: *Die Rücktrittsvorbehalte des römischen Kaufrechts*. Köln – Wien, Böhlau, 1973.; PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Az elállási jog gyakorlása próbára vételnél (D. 19, 5, 20 pr. Ulp.)*. In: JAKAB Éva (szerk.): *Római jog és a magánjog fejlődése Európában. Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011, 141-156. [a továbbiakban: PÓKECZ KOVÁCS (2011a)]; UÓ: *Rücktrittsvorbehalt und pactum displicentiae (Ulp. D. 19.5.20pr.)*, *Revue internationale des droits de l'antiquité*. 2011 (58), 315-338.; UÓ: *A szerződéstől való elállás az adásvétel mellékegyezményeinél a római jogban és továbbélése során*. Pécs, Pécsi

hatalmazták fel a vevőt, hogy az adásvételtől elálljon, amennyiben az áru nem nyeri el a tetszését. Az ingyenes dologhasználat szerződési kereteinek lehetsége azonban csak bizonyos, a jogintézményhez kapcsolódó feltételek teljesülése esetén merülhet fel: egyrészt a feltételesen létrejövő adásvételi szerződés perfektuálódásától, másrészt a nemtetszés kifejezésétől és a próbaidőre esetlegesen megállapított díjtól függően. A *Digesta* 13, 6-ban, a *Commodati vel contra* cím alatt találkozhatunk egy jelentős esettel, melynél Pomponius próbára kapott dolgoknál világít rá a veszélyátszállás és a nyereség összefüggéseire.

Pomp. D. 13, 6, 13, 1 *Si quem quaestum fecit is qui experiendum quid accepit, veluti si iumenta fuerint eaque locata sint, id ipsum praestabit qui experiendum dedit: neque enim ante eam rem quaestui cuique esse oportet, priusquam periculo eius sit.*

Ha nyereséget realizál az, aki valamit próbára kapott, például ha ezeket az igásállatokat bérbe adta, vissza kell térítenie ezt a nyereséget annak, aki neki a dolgot próbára adta: mivelhogy senki nem juthat más dolgából nyereséghez, mielőtt neki azért a veszélyt viselnie kellett volna.² Ha a fragmentum logikáját követjük, akkor az állapítható meg, hogy a szöveg értelmében nem szállt át a veszély arra, aki valamit próbára kapott. Pomponius szerint a próba időtartama alatt keletkezett nyereség annak jár, akié a dolog.³

1.1. Szakirodalmi vita és értelmezési lehetőségek a próbára vétel konstrukciójáról

A szöveg beható vizsgálatához indokoltnak látszik a próbára vételhez kapcsolódó alapvető szakirodalmi vita és az értelmezési lehetőségek megismerése, ebben pedig az Ulp. D. 19, 5, 20, 1 lehet a segítségünkre, amelynek elemzése rámutathat a szerződés létrejötté, a feltétel milyensége és a veszélyviselési szabályok közötti lényeges összefüggésekre. Bár a szövegben a próba nem

Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012, 201-237. Ld. Ulp. D. 18, 1, 2, 1.

2 Paul. D. 50, 17, 10.

3 Vö. WACKE, Andreas: Dig. 19, 5, 20 pr.: Ein Siegespreis auf fremden Pferden. Zur Gewinn-Ablieferungspflicht beim Kauf auf Probe. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 2002 (119), 371.⁶⁶ A szöveg a „*Cuius periculum, eius commodum.*” alapelvének egyik alkalmazási esete. Ulp.–Iul. D. 18, 2, 4, 4; Paul. D. 50, 17, 10: *Qui habet commoda, ferre debet et onera.* Vö. ARTNER, Michael: *Agere praescriptis verbis. Atypische Geschäftsinhalte und klassisches Formularverfahren.* Berlin, Duncker & Humblot, 2002, 181.²⁴

ingyenes, hanem annak időtartamára használati díjat kötöttek ki, az eset segít eligazodni abban, hogy miként merülhet fel próbára átadott dolog esetén az adásvétel mellett másik szerződés fennállásának lehetősége is, milyen jogi konstrukció jöhet szóba.

Ulp. D. 19, 5, 20, 1 Item apud Melam quaeritur, si mulas tibi dedero ut experiaris et, si placuissent, emeris, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares, deinde mularum a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces an merces tantum. Et ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta an futura, ut, si facta, pretium petatur, si futura, merces petatur: sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem, si vero nondum perfecta esset, actionem talem qualem adversus desultorem dari.

Az ulpianusi szövegben öszvéreket adtak át kipróbálásra azzal, hogy ha azok elnyerik a másik fél tetszését, megveszi azokat, ellenben ha nem, akkor minden napra meghatározott összeget fizet a vevő. Az állatokat azonban a próbaidő alatt útonállók ellopták, így felmerült a kérdés, hogy mit kell fizetni: vételárat és bérleti díjat vagy kizárólag bérleti díjat?⁴ A kérdés eldöntéséhez szükséges mindenekelőtt azt tisztázni, hogy vajon az adásvétel létrejött-e, és ha igen, akkor felbontó vagy felfüggesztő feltétellel, tehát a vétel perfekt vagy nem, ettől függ ugyanis az alkalmazandó veszélyviselési szabály. Mela is abból indul ki, hogy ha létrejött a szerződés, *pretiumot*, ha még nem, akkor pedig bérleti díjat lehet követelni.⁵ Az idézett szöveg alapján vázolható lehetőségek – anélkül, hogy e kérdésben szükségképpen állást foglalnék – a következőképpen összegezhetők.⁶

4 JUSZTINGER János: *A vételár az ókori római adásvételnél*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 143.; KNÜTEL, Rolf: *Kauf und Pacht bei Abzahlungsgeschäften im römischen Recht*. In: MEDICUS, Dieter–SEILER, Hans Hermann (hrsg.): *Studien im römischen Recht*. Max Kaser zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Hamburger Schülern, Berlin, Dunccker & Humblot, 1973, 33-34. Az adásvétel és bérlet határainról ld. JUSZTINGER János: *A római adásvétel és bérlet határain: vételár vagy bérleti díj?* *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et Politica Publicationes Doctorandum Juridicorum*, 2007 (7), 113-132.; Uő: *Az emptio venditio és a locatio conductio határain: vételár vagy bérleti díj?* In: JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok IX*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2008, 229-251.

5 Ld. ARTNER i. m. 183-186.

6 A lehetőségek összegzéséhez ld. JUSZTINGER (2016) i. m. 144-145.

1.1.1. A felbontó feltétellel kötött adásvétel

Ha a megállapodást próbára vételként, azaz egy *pactum displicentiae* járulékos mellékmegállapodása mellett – a *si displicuissent* („ha nem tetszenek”) kikötésre tekintettel – felbontó feltétellel megkötött adásvételként értelmezzük, a perfekt vétel által a veszély átszállt a vevőre, így az viselte az öszvérek útonállók támadása okozta pusztulásának, elvesztésének a kockázatát.

1.1.2. A nem perfekt vétel

Ha az adásvétel nem perfektuálódott, további két lehetőség merül fel: a vételár reális megállapítása érdekében az áru kipróbálására irányuló *inspicendum dare* esetkőre és a felfüggesztő feltétellel kötött adásvétel.

Ha a felek az öszvérek vételárában nem egyeztek meg – így hiányzik az adásvétel egyik lényeges eleme⁷ –, a szerződés létre sem jöhetett: *sine pretio nulla venditio est*.⁸ A próbaidő ilyenkor az ún. *inspicendum dare* esetkörében⁹ az áru kipróbálása, továbbá szemrevételezése mellett épp a vételár reális megállapításához nyújtott segítséget a vevőnek.¹⁰ Az öszvérek átadása itt tehát *ad pretium explorandum* történik,¹¹ a veszélyt pedig a tulajdonos viseli.¹²

7 A vételárra vonatkozó római jogi szabályok hazai szakirodalmából ld. JUSZTINGER (2016) i. m. 240; Uő: A vételár a római jogban: „emtionis substantia constitit ex pretio”. *Jura*, 2005, 11 (1), 114-128.; Uő: Ármeghatározás és veszélyátszállás: *emptio ad mensuram D. 18, 1, 35, 5 alapján*. In: JAKAB ÉVA (szerk.): Római jog és a magánjog fejlődése Európában. Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011, 89-100., Uő: A certum pretium határain: az ármeghatározás különös módjai a római jogban. *Jura*, 2014, 20 (1), 98-106.; Uő: A certum pretium határain: ármeghatározás a vevő és harmadik személy által. *Jura*, 2014, 20 (2), 79-91.

8 Ulp. D. 18, 1, 2, 1. Az újabb hazai irodalomban a vizsgált fragmentummal kapcsolatban ld. SIKLÓSI Iván: A „nemlétező szerződés” létjogosultságának kérdésköréhez a római jogban. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*, 2008 (45), 93. A *negotium non existens* önálló dogmatikai kategóriájának létjogosultságával kapcsolatban ld. még BESSENYŐ András: A jogügyletek érvényessége és hatályossága – Egy civilisztikai (ál?)probléma margójára. *Jura*, 2001, 7 (2), 5-18.

9 Vö. Ulp. D. 13, 6, 10, 1 és Ulp. D. 19, 5, 17, 4.

10 JUSZTINGER (2016) i. m. 144.

11 Ld. MISERA i. m. 529.; WACKE i. m. 360-361.

12 A veszélyviselés független attól, kinek az érdekében történt az átadás. A kérdés a felek kárfelelősségének meghatározása szempontjából jelentős. Az említett esetben pedig fel sem merül a vételár megfizetése, hiszen a felek meg sem állapodtak benne. Ld. JUSZTINGER (2016) i. m. 174-175. Vö. továbbá FLUME, Werner: *Die Aufhebungsabreden*

Végül lehetséges, hogy a felek kialakították a vételárat, a szerződés mégsem perfekt, mert azt a „*si placuissent*” felfüggesztő feltételhez kötötték, ilyenkor pedig a veszélyt ugyancsak az eladó viseli. A próbára vételként történő értelmezés lehetősége ilyenkor nem egyértelmű: Pennitz¹³ szerint ugyanis egyfajta *pactum*-ról, egy *do ut facias* jellegű „*gemischter Vertrag*”-ról,¹⁴ azaz vegyes szerződésről beszélhetünk, ahol az ügylet tárgyának elvesztése miatt csak a bérleti elemek érvényesülnek, tehát kizárólag a bérleti díj követelhető; míg Thomas¹⁵ és Misera¹⁶ ebben az esetben is a próbára vétel – annak kivételes, felfüggesztő feltételes alakzata – mellett érvel.¹⁷

Knütel¹⁸ szerint a próbára vétel esetén egy alternatív kombinációról van szó, a két szerződés vagylagosan kapcsolódik egymáshoz, ilyen értelemben tehát a bérleti megállapodást nem *pactum adiectum*-ként¹⁹ és nem „kumulatív kombinációként”²⁰ – amelynél két önálló, párhuzamos teljesítési kötelezettséget megalapozó szerződés jön létre – kell értelmezni. Ha tetszenek az ökrök, létrejön az adásvételi szerződés; ha nem, bérleti díj fizetendő. Amennyiben tehát az adásvétel létre sem jött, vagy nem perfekt, bérleti díj fizetése merülhet csak fel nem tetszés vagy a dolog erőhatalom okozta pusztulása, illetve elvesztése esetén.

Az alapvető nézetek ismeretében érdemes a már hivatkozott pomponiusi fragmentumra visszautalva néhány dolgot leszögezni. Az világosan kitűnt a

beim Kauf – Lex commissoria, in diem addictio und sogenanntes pactum displicentiae – und die Bedingung nach der Lehre der römischen Klassiker. In: Dieter MEDICUS – Hans Hermann SEILER (hrsg.): Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag, München, Beck, 1976, 325.; KASER, Max: *Das römische Privatrecht (I)*. München, C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung, 1971,² 508.; MISERA i. m. 527-528.; PETERS i. m. 109., PÓKECZ KOVÁCS (2011a) i. m. 147.

13 Vö. PENNITZ, Martin: *Das periculum rei venditae. Ein Beitrag zum „aktionenrechtlichen Denken” im römischen Privatrecht.* Wien – Köln – Weimar, Böhlau, 2000, 262.

14 A vegyes szerződéstípusokról ld. GITTER, Wolfgang: *Gebrauchsüberlassungsverträge.* Tübingen, J. C. B. Mohr, 1988, 172-174.

15 Ld. THOMAS, Joseph Anthony Charles: Fictitious Satisfaction and Conditional Sales in Roman Law. *The Irish Jurist* 1966/1, 119.

16 Ld. MISERA i. m. 545.

17 JUSZTINGER (2016) i. m. 145.

18 KNÜTEL, Rolf: *Kauf und Pacht bei Abzahlungsgeschäften im römischen Recht.* In: Dieter MEDICUS – Hans Hermann SEILER (hrsg.): *Studien im römischen Recht. Max Kaser zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Hamburger Schülern,* Berlin, Duncker & Humblot, 1973, 33-34.

19 Ld. lav. D. 18, 1, 79; Paul. D. 19, 1, 21, 4 és Herm. D. 18, 1, 75.

20 Azokban az esetekben lehet szó kumulatív kombinációról, amikor a vételár mellett jön létre bérleti díj fizetésére irányuló kötelezettség is (például a vételár kiegyenlítéséig bérbe is veszik a dolgot). Ld. Paul. D. 19, 2, 20, 2; lav. D. 19, 2, 21.

Pomp. D. 13, 6, 13, 1-ből, hogy ha nem száll át a veszély, akkor nem részesülhet a dolog hasznaiból az, aki a dolgot próbára kapta. A fentiek alapján pedig már az is világos, hogy a veszélyátszállás az adásvétel perfektuálódásának függvénye, és mivel a fragmentumban a veszély nem szállt át, a vétel nem perfekt, tehát a felek vagy nem állapodtak meg a vételárban – így az adásvétel sem jött létre –, vagy kialakultak ugyan a vételárát, de az ügylet felfüggesztő feltétel okán nem perfektuálódott.²¹ Az adásvétellel egyidejűleg kötött bérleti szerződés alternatív kombinációja arra enged következtetni, hogy az elméleti lehetőség a bérleti díj fizetése nélküli konstrukcióra is adott. Ezt Michel is megvizsgálja a következőkben elemzett forrással összefüggésben, amikor arról ír, hogy a bérleti díj kikötése nélküli próbára vételnél logikusan felmerülhet a *commodatum*.²²

1.2. Alternatív kombináció?

A pomponiusi töredékhez hasonlóan a próbaidő alatti nyereségről szól az Ulp. D. 19, 5, 20 principiuma, amely ráadásul még kifejezetten ingyenes használatot is említ, így tökéletesen illeszkedik az elemzésünk fő kérdéséhez.

Ulp. D. 19, 5, 20 pr. *Apud Labeonem quaeritur, si tibi equos venales experientos dedero, ut, si in triduo displicissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio. Et puto verius esse praescriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares.*

Labeónál kérdezik, hogy megadják-e ellened az adásvételi keresetet, ha eladó lovakat adtam neked kipróbálásra azzal, hogy három napon belül visszaadhatod, ha nem tetszenek, te viszont mint műlovas beneveztél velük egy versenyre és nyertél, ezután viszont nem akartad megvenni őket. Ulpianus úgy véli, hogy helyesebb lenne az *actio praescriptis verbis*szel perelni, ugyanis abban állapodtunk meg, hogy ingyenesen kipróbálsz, nem pedig abban, hogy versenyen részt veszel.²³

21 A szakirodalomban parázs vita folyik a felfüggesztő és felbontó feltétel lehetséges alkalmazásáról. MISERA nézetét követve PÓKECZ KOVÁCS is egy felfüggesztő feltétellel kötött próbára való vételt lát ebben az esetben. MISERA i. m. 556-557., PÓKECZ KOVÁCS (2012) i. m. 212.

22 MICHEL, Jacques: *Gratuité en droit romain*. Bruxelles, Université libre de Bruxelles, 1962, 39.

23 Fordítás: Jakab Éva. Ld. JAKAB ÉVA: *Forum Romanum. Jogesetek és szerződési minták a római jogból*. Szeged, Diligens Bt., 2002, 144.

A *desultor* háromnapos határidőt²⁴ kapott, amely során versenyt nyert az ingyen próbára átvett lovakkal. Ezt követően a lovak visszaadása mellett vételárat és használati díjat nem fizetett, ellenben a nyereséget megtartotta.²⁵ A vázolt tényállásra alkalmazhatónak látszik a pomponiusi töredékben szereplő „*neque enim ante eam rem quaestui cuique esse oportet, priusquam periculo eius sit*” kitétel, miszerint senki nem juthat más dolgából nyereséghez, mielőtt neki azért a veszélyt viselnie kellett volna. A forrásban szereplő jogi konstrukcióról azonban megoszlanak a szakirodalomban előforduló nézetek.

A felbontó feltétellel kötött próbára vétel mellett érvel Beseler,²⁶ Levy²⁷ és Misera²⁸ is, szemben Michel,²⁹ Rogdríguez Díaz³⁰ és Wacke³¹ nézetével, akik a rövid határidő okán az ügyben szereplő feltételt felfüggesztő hatályúnak tartják. A szerzők között akad egy harmadik csoport, melynek képviselői –

24 Ilyen háromnapos próbával Cato De agricultura c. művében is találkozhatunk. Ld. M. Porcius Cato: De agri cultura 148. A bor kóstolásához további irodalommal ld. JAKAB Éva: *Periculum és degustatio. Kockázattelepítés a klasszikus római jogban*. In: JAKAB Éva (szerk.): Tanulmányok Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára [Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et Politica 65], Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2004, 205-225.; Uő: *Periculum und Praxis: Vertragliche Abreden beim Verkauf von Wein. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 2004 (121), 208-209.; Uő: *Risikomanagement beim Weinkauf. Periculum und Praxis im Imperium Romanum*. München, C. H. Beck, 2009, 47-73., magyar nyelven Uő: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011; Uő: *Forum vinarium. Cato és a borpiac az ókori Rómában*. In: JAKAB Éva (szerk.): *Római jog és a magánjog fejlődése Európában*. Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára, Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2011, 67-88.; Uő: *Humanizmus és jogtudomány. Brissonius szerződési formulái (I)*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013, 209-216.

25 A győzelem ellenére megtehetette, hogy – bár a próba látszólag sikeres volt – nemtetszését kifejezze, hiszen a próbára való vételnél mindez a vevő döntésén múlik. Ld. MICHEL: i. m. 40-41.

26 BESELER, Gerhard: *Romanistische Studien. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 1934 (54), 14-15.

27 LEVY, Ernst: *Zu den Rücktrittsvorbehalten des römischen Kaufs*. In: *Gesammelte Schriften* 2, Graz – Köln, Böhlau, 1963, 274-275.

28 MISERA érvelését a *displicere* ige használatára és arra alapozza, hogy az *actio venditi* alkalmazása véleménye szerint fel sem merülhetne, ha felfüggesztő feltétellel kötötték volna a felek a szerződést. Ld. MISERA i. m. 550-551.

29 MICHEL i. m. 41.

30 RODRÍGUEZ DÍAZ, Emma: *De la noción de Contrato al Pactum Displacentiae en Derecho Romano*. Oviedo, Universidad de Oviedo, 1998, 195-199.

31 WACKE i. m. 373-374., 378-379.

Wieacker,³² Peters,³³ Flume,³⁴ Knellwolf,³⁵ Santoro,³⁶ Sargenti³⁷ – nem adásvételt látnak az esetben, pusztán vételi ajánlatot.³⁸

1.3. A rendelkezésre álló keresetek

Az eltérő nézetek képviselői a jogesettel összefüggésben szóba jöhető jogeszközöket is különbözőképpen magyarázzák. A felmerülő kérdés tehát először is abban áll a kereset megválasztása során, hogy szerződéskötést 'megelőző' vagy szerződéses területen vagyunk. A vételárban történő megállapodást a győztes lovakról szóló esetben feltételezhetjük, ugyanis Ulpianus éppen az *actio venditi* rendelkezésre állásának lehetőségéről értekezik. A további keresetek fennállásának indoklása, illetve lehetősége azonban vitatott.

1.3.1. Az *actio praescriptis verbis*

A jogtudós által az *actio venditi* mellett említett másik kereset az *actio praescriptis verbis*, melynek alkalmazására okot Rodríguez Díaz szerint az ad, hogy bár Labeo korában még nem perfektuálódott az adásvétel – ezért nem tarthatja meg a nyereményt a *desultor* –, Ulpianus idején már felbontóként értelmezték a *pactum displicentiae*-t, és az esetet atipikus reálkontraktusnak kell tekinteni. Ennek megfelelően javasolhatja a jogtudós az *actio praescriptis verbis*.³⁹

32 A vételi ajánlatként történő értelmezés mellett érvelő WIEACKER nézete alapján Labeót csak az foglalkoztatta, hogy a használatlopás és a győzelmi díj miatt megadható-e az *actio venditi*. WIEACKER, Franz: *Lex commissoria. Erfüllungszwang und Widerruf im römischen Kaufrecht*. Berlin, Springer, 1932, 74.

33 Ld. PETERS i. m. 88-90.

34 FLUME csatlakozik WIEACKER nézetéhez, miszerint az adásvételt még nem köttették meg, csak ajánlat hangzott el az eladó részéről, s mivel a szöveg nem ad elégséges információt, nem lehet megállapítani mire irányul a Labeo által indítani javasolt *actio venditi*. Ld. FLUME i. m. 325.

35 Ld. KNELLWOLF, Markus: *Zur Konstruktion des Kaufes auf Probe. Die Gefallensbedingung und ihr Verhältnis zu Wollensbedingung, Resolutivbedingung und Rücktrittsrecht dargestellt nach pandektischen Grundsätzen*. Zürich, Schulthess Polygraphischer Verlag, 1987, 92-94.

36 SANTORO, Raimondo: Il contratto nel pensiero di Labeone. *Annali del Seminario Giuridico della R. Università di Palermo*, 1983 (37), 123-134.

37 Ld. SARGENTI, Manlio: Labeone: la nascita dell'idea di contratto nel pensiero giuridico romano. *Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico*, 1987 (38), 62-65.

38 Ld. PÓKECZ KOVÁCS (2012) i. m. 220.

39 RODRÍGUEZ DÍAZ i. m. 195-199. VIARD egyetért azzal, hogy nem adásvétel, hanem egy *do ut des* típusú innominát reálszerződés jött létre. Ld. VIARD, Paul-Émile: *Les pactes*

Wacke a szövegben szereplő mindkét kereset alkalmazására magyarázatot szolgáltat azáltal, hogy két tényállást vél felfedezni a jogesetben. Labeo korában a nyereség megtartása miatt a vevőt megfosztották az elállási jogától, így *actio venditiva* a vételár követelésének volt helye; Ulpianus idején pedig a rövid próbaidő okán felfüggesztő feltétellel kötött vételről volt szó, melynek során a veszély sem szállt át, a vevő pedig a dolgot nem használhatta, a nyereséget sem tarthatta meg, így – perfekt adásvétel híján – *actio praescriptis verbis* alkalmazásának van helye.⁴⁰

Tekintettel arra, hogy a tényállásból a jogügylet természete nem világos, feltehetően – több más esethez hasonlóan⁴¹ – ezért javasolja Ulpianus az *actio praescriptis verbis* kiadását.

1.3.2. Az *actio furti* és az *actio de dolo*

De Francisci⁴² a *desultor* magatartásának jogellenességét emeli ki, akinek az *experimentum gratuitum*ot engedték meg, és aki ehelyett a lovakkal versenyzett. Ebből a megfigyelésből a szerző arra jutott, hogy Ulpianus az *actio furti* megisméltését javasolta, figyelembe véve a jelen esetet a *furtum usus* profiljában, miszerint egy személy másra használja a dolgot, mint amire kapta. A szerződésszegés és a használat túllépése kapcsán szóba jöhető *actio de dolo* és *furtum usus* sikere azonban – amint arra Wacke rámutat – feltételezi a lovak túlterhelését és bekövetkezett kárt, amely jelen esetben nem áll fenn, hiszen a lovak értéke legfeljebb csak növekedett a verseny megnyerése folytán.⁴³

1.3.3. Az *actio commodati*

Bár a vizsgált forrás nem említi a *commodatum*ot, Wacke megerősíti a próbára átadás haszonkölcsön-szerződéssel való rokonságát,⁴⁴ mellyel kapcsolatban felvetődik az *actio commodati* alkalmazhatósága is.⁴⁵ Ehhez pedig érdemes

adjoints aux contrats en droit romain classique. Paris, Sirey, 1929, 86.²; vö. továbbá KNELLWOLF i. m. 92-94.

40 Ld. WACKE i. m. 379. Vö. PÓKECZ KOVÁCS (2012) i. m. 219.

41 Ld. például Ulp. D. 19, 5, 17 pr.; Pap. D. 39, 5, 27; Ulp. D. 19, 5, 17, 3.

42 DE FRANCISCI, Pietro: *Synallagma: storia e dottrina dei cosiddetti contratti innominati (I)*. Pavia, Mattei, 1913, 297.

43 Ld. WACKE i. m. 374-376.

44 Ld. WACKE i. m. 372.⁷¹

45 Emellett ld. MIQUEL, Juan: *Periculum locatoris*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 1964 (81), 147.

az érveket és ellenérveket sorra vennünk, melyek a haszonkölcsönnel, illetve az *actio commodativa* összefüggésben felmerülnek.

Artner⁴⁶ is alternatív megoldásként említi az *actio commodati*, amelynek alkalmazása a már tárgyalt Pomp. D. 13, 6, 13, 1 fragmentumon alapulhat: akár csak a D. 19, 5, 20 principiumában, ebben az esetben is egy olyan nyereségről van szó, amelyet a vevő egy feltételes adásvétel esetében az áruból realizál, az adásvételi szerződés létrejötte pedig később meghiúsul. Mivel a pomponiusi szöveg a *Commodati vel contra* cím alatt található, és így a principiumhoz és az Ulp. 19, 5, 20, 2-ben⁴⁷ foglalt szöveghez hasonlóan haszonkölcsönről szólhat, elképzelhető, hogy Pomponius a D. 13, 6, 13, 1-ben *actio commodati* biztosít. Azonban a szerző úgy véli, hogy ez az érvelés elbukik azon, hogy a ló átadása mint az adásvétel tárgya semmi esetre sem ingyenes haszonkölcsönről szól, hiányzik ugyanis a ló tulajdonosa részéről a *liberalitas*,⁴⁸ amely a haszonkölcsön, a *precarium* és az ajándékozás közös alapjának tekinthető.

Santoro a jogesetben pusztán eladási szándékot vél felfedezni, és a ki-próbálás ingyenességét hangsúlyozza („*datio ad experiendum gratuita*”), valamint elveti a *commodatum* lehetőségét egy hasonló érveléssel, miszerint a tulajdonos is el kívánja adni a lovakat, így a próba az ő érdekét is szolgálja.⁴⁹

Michel abból indul ki, hogy az adásvétellel egyidejűleg kötött bérlet lehetősége elsősorban arra engedhet következtetni, hogy az ingyenes próbára vételnél ugyanúgy felmerülhet a *commodatum*.⁵⁰ A felfüggesztő feltételes alakzat mellett érvelő szerző azonban ezt arra hivatkozva veti el mégis, hogy Ulpianus nem *actio commodati*, hanem *actio praescriptis verbis* javasol,⁵¹ melynek egyik lehetséges oka szerinte az, hogy egy olyan ingyenes szerződést, mint a *commodatum*, nem lehet összekapcsolni visszterhes szerződéssel, így tehát a próba ingyenessége ellenére nem eredményezhet haszonkölcsönt, ugyanis azt az eladás követi, függetlenül attól, hogy felfüggesztő feltétellel

46 ARTNER i. m. 182.²⁵

47 Ulp. D. 19, 5, 20, 2 *Si, cum emere argentum velles, vascularius ad te detulerit et reliquerit et, cum displicuisset tibi, servo tuo referendum dedisti et sine dolo malo et culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum, quia eius quoque causa sit missum. certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, praestare te oportere labeo ait, et puto praescriptis verbis actionem in hoc competere.* A szöveg elemzéséhez ld. CARDILLI, Riccardo: *L'obbligazione die 'praestare' e la responsabilità contrattuale in diritto romano.* Milano, Giuffrè, 1995, 388-391.

48 ARTNER i. m. 182.²⁵

49 Ld. SANTORO i. m. 123-134.

50 MICHEL i. m. 39.

51 Ezzel kapcsolatban felveti az interpoláció-gyanút is.

kötötték-e.⁵² MICHEL helyesen észleli érvelésének egyik visszásságát, miszerint az ugyancsak ingyenes próbáról szóló pomponiusi töredéket (Pomp. D. 13, 6, 13, 1) a *Digesta Commodati vel contra* címe alá vették fel, végül azonban megállapítja, hogy a két forrás között mégis feloldhatatlan ellentmondás.⁵³

1.4. Következtetések

A fenti szövegek és szakirodalmi álláspontok ismeretében vállalkozhatunk csak arra, hogy kísérletet tegyünk az eredeti kérdés – szóba jöhet-e a próbára vétel kapcsán az ingyenes dologhasználat szerződéses szabályainak alkalmazása – megválaszolására.

Az esetek megkülönböztetése által legegyszerűbbnek a felbontó feltétellel kötött adásvétel tűnik, melynél a perfekt vétel okán a veszély átszáll, és a dolog pusztulása vagy elvesztése esetén vételár megfizetésére, illetve a vevő nemtetszése kifejezésekor legfeljebb az esetlegesen megállapított bérleti díj megfizetésére kerül sor. Ingyenes használat esetén ilyenkor a már megkötött szerződésre tekintettel az adásvételből származó kereset mindenképpen rendelkezésre áll, a felbontó feltétel esetén pedig kisebb jelentőséggel bír a használat túllépésének kérdése is tekintettel arra, hogy a veszélyt az átadás pillanatától mindenképpen a vevő viseli.

1.4.1. A felfüggesztő feltétellel kötött adásvétel

A felfüggesztő feltételes vételnél megállapíthatjuk, hogy a jogviszony, amikor a vevő a rövid próbaidőt követően az adásvétel megkötését elutasítja, a haszonkölcsön-szerződéshez hasonló.⁵⁴ Ennél az alakzatnál – amennyiben elfogadjuk Knütel álláspontját a próbára vétel esetén vagylagosan létrejövő bérletről és adásvételről, akkor – véleményem szerint nincs meggyőző okunk kizárni a kipróbálás ingyenessége esetén a haszonkölcsön adásvétel melletti létjogosultságát.

A szakirodalomban felhozott ellenérv, miszerint az eladó érdeke, illetve *liberalitásának* hiánya folytán nem lehet szó *commodatum*ról, véleményem szerint önmagában nem állja meg a helyét, hiszen a források tanúsága szerint

52 MICHEL i. m. 40.

53 Egyrészt arra hivatkozik, hogy a pomponiusi töredék nem befolyásolja a rendelkezésre álló *actio* jellegét, másrészt elképzelhetőnek tartja, hogy az ott szereplő esetben a próba nem egy eladás előfeltétele volt. Ld. MICHEL i. m. 41.

54 Így kifejezetten az osztrák ABGB § 1080 (az 1811-es eredeti változata) és MISERA i. m. 528.

– ugyan kivételesen, de – létezhet mindkét fél érdekében álló, sőt a haszonkölcsönbe adó érdeke által motivált *commodatum* is.⁵⁵

Bár Michel a felfüggesztő feltételes vételnél (is) úgy tekinti, hogy az adásvétel mellett nincs lehetőség ingyenes szerződés kötésére, érvelésének ellentmondásosságát – miszerint az ingyenes próbáról szóló pomponiusi töredék valamilyen oknál fogva mégis a *Digesta Commodati vel contra* címe alatt található – azonban nem tudja teljesen feloldani. Az Ulpianus által javasolt *actio praescriptis verbis* pedig a korábban hivatkozott források tükrében nem zárja ki a *commodatum* létét tekintettel arra, hogy a jogtudós gyakran nyúlt ehhez a 'biztonságosabb' keresethez, ha nem volt kellően egyértelmű a felek között létrejött jogviszony.

A próbára vétel esetén biztosított használat lehetősége pedig a célhoz (próbához) kötött mértékig feltétlenül szükségesnek látszik, így azt gondolom, hogy a szerződés céljaként meghatározott kipróbálás kellően pontosan behatárolja a használat terjedelmét is, amelyhez nem tartozhat hozzá például a lovak versenyeztetése. A vevő a mérték túllépése folytán (akárcsak egy *commodatum*nál) szerződésszegőként nem jogosult a nyereség megtartására sem.⁵⁶ Ezzel szemben az elemzett konkrét esetben a szerződésszegés és a használat túllépése kapcsán felvetett *actio de dolo* és *furtum usus* sikere – Wacke álláspontjával egyetértve – kár hiányában kétségesnek látszik.

1.4.2. A vételi ajánlat és az inspiciendum dare esetköre

Ha azokra az esetekre vagy álláspontokra gondolunk, ahol az adásvétel megkötése sem egyértelmű – a vételár meghatározásának hiánya vagy a vételi ajánlatként értelmezés folytán –, akkor ott nagyobb tér marad: ezekben a tényállásokban nem állhat az ingyenes szerződés akadályában az adásvétel sem, hiszen még a felfüggesztő feltételes alakzat megkötésére sem került sor. A tények csupán abban állnak, hogy az egyik fél átad a másiknak meghatározott célú használatra (próbára) egy dolgot azzal, hogy a határidő elteltével

55 Vö. MACCORMACK, Geoffrey: Culpa in eligendo. *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 1971 (43), 532-533. A haszonkölcsönbe adó érdekét hangsúlyozó forrásokról részletesen a legújabb hazai szakirodalomból ld. CSOKNYA Tünde Éva: *A használat céljában való megállapodás jelentősége a commodatumnál*. In: P. SZABÓ Béla – Újvári Eme-se (szerk.): Universitas „unius rei”. Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből, Debrecen, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, 2014, 66.; SIKLÓSI Iván: A haszonkölcsönbe vevő felelősségének problémáihoz a klasszikus római jogban. *Jura*, 2015, 21 (2), 113-114.

56 Vö. WACKE i. m. 374-376., 379.

visszaadja, vagy ha tetszik neki, akkor a felek (majd) adásvételi szerződést kötnek. Egy adásvételtől független ingyenes próba *commodatum*ként értelmezésére pedig kellő bizonyítékul szolgálhat a *Commodatum vel contra* cím alá felvett pomponiusi töredék. Ha ugyanis ennek az ingyenes próbának nem adunk szerződéses keretet, akkor az átadó felet sem köti semmilyen határidő, bármikor visszakérhetné a saját dolgát,⁵⁷ így nézetem szerint nem érhetné el a mindkét fél által kitűzött célt sem. A baráti szívesség esetén viszont – pont a Santoro által hangsúlyozott eladni szándékozó érdeke folytán – mégis túlmutat a helyzeten. És mivel a források tanúsága szerint az átengedő érdeke sem zárja ki fogalmilag a haszonkölcsön szabályai alkalmazhatóságát, véleményem szerint nincs okunk teljesen elvetni a *commodatum* létrejöttének lehetőségét.

2. A *lex commissoria* és a *precarium* kapcsolata

A következőként tárgyalt mellékegyezmény, a *lex commissoria* kikötésével a felek az eladó számára a vételár vagy a vételárrészlet nemfizetésekor elállási lehetőséget biztosítottak, mely esetben – bár a források egy részében itt is bérleti díj kikötése szerepel addig az időpontig, amíg a vevő a teljes vételárat ki nem fizeti – az ingyenes dologhasználat lehetősége ugyancsak felmerül.⁵⁸ Lényegét tekintve hasonló, a jogi konstrukciót illetően azonban ettől különböző az a megoldás, amelynél a részletfizetéssel történő teljesítéskor – anélkül, hogy a forrás *lex commissoriát* említene – az adásvétel mellett a vételár maradéktalan kifizetéséig *precarium*ba is adták az árut,⁵⁹ ezáltal csökkentve a vételárfizetés teljesítésének elmaradása esetére a kockázatot, másrészt pedig lehetővé téve a vevő számára a használatot.⁶⁰ Ilyen példát hoz számunkra a következő ulpi-anusi szöveg.

57 Erre az esetre a *precarium* lehetősége továbbra is fennállhat.

58 Éles Gyula: *A lex commissoria a római adásvételnél*. PTE Dolg. 9, 1978, 129-156. A *lex commissoria* újabb, hazai szerzőktől származó szakirodalmából ld. PÓKECZ KOVÁCS, Attila: *Lex commissoria in Roman law and in modern civil law*. In: Erik Štenpien (zost.): Kúpna Zmluva. História a súcasnost, I, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Safárika v Kosiciach, 2013, 261-283.; DELI Gergely: *A lex commissoria új fényben: Avagy viselkedési közgazdaságtani kalandozások a klasszikus római jogban*. In: P. SZABÓ Béla – Újvári Emese (szerk.): Universitas „unius rei”: Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből, Debrecen, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, 2014, 73-105.; Uő: Die «lex commissoria» im neuen Licht oder verhaltensökonomische Streifzüge im klassischen römischen Recht, *QUADERNI LUPIENSI DI STORIA E DIRITTO*, 2015 (5), 139-163.

59 E két különböző konstrukciót – tekintettel arra, hogy a *precarium* mindkét esetben ugyanazt a funkciót tölti be – a továbbiakban együtt tárgyalom.

60 Ld. KNÜTEL i. m. 33.

Ulp. D. 43, 26, 20 *Ea, quae distracta sunt, ut precario penes emptorem essent, quoad pretium universum persolveretur: si per emptorem stetit, quo minus persolveretur, venditorem posse consequi.*

Amit eladtak azzal a feltétellel, hogy addig *precarium*ként a vevőnél marad, ameddig a teljes vételárat megfizetik,⁶¹ az eladó visszakövetelheti, ha a vevő nem fizet, és felelős ezért.⁶² Alapvetően a *precario dans* az átengedett dolgot a prekaristától bármikor visszavonhatja, ilyenkor az *interdictum de precario* áll rendelkezésére. A szövegben azonban Ulpianus szerint a visszakövetelési jog kizárt, ameddig a vevő a részleteket pontosan megfizeti.

Ennek okát Knütel szerint az adásvétel elsőbbségében kell keresnünk, ami a *precario danst* és a *precario habenst* köti, és a visszakövetelést jogtalannak mutatja egészen addig, amíg a vevő, illetve a prekarista szerződészerűen viselkedik.⁶³ A vevő szerződésszegése esetén pedig az eladó adásvételi keresete mellett lehetőség van a *precarium* alapján a dolog bármikori visszakövetelésére. A szerző a kumulatív kombináció olyan esetének tekinti ezt, amelynél az adásvétel mellett létrejövő *precarium*ból fakadó jogosultság, az azonnali visszakövetelés lehetősége az eladót csak a vételár nem fizetése esetén illeti meg.

A *precarium* tehát csak akkor szűnik meg, ha a vevő a vételárat teljes egészében megfizette. Addig az eladó hozzájuthat az áruhoz, ha a vevő késedelembe esett a vételár megfizetésével. Harke⁶⁴ álláspontja értelmében Ulpianus beszámolójából nem világos, hogy ez a mulasztás az *interdictum de precario* által garantált birtokvédelem jogi előfeltétele-e.⁶⁵ A szerző szerint ennek jele lehet, hogy a kompilátorok ezeket a *Digesta* megfelelő címe alá vették fel, másrésről azonban, a szöveg eredete – amely csak töredékekben maradt fenn, és annak sorrendjében nem rekonstruálható – nem teszi lehetővé azt a következtetést, hogy a jogtudós itt az *interdictum de precario*val

61 Az ügylet egy részletfizetési megállapodást tartalmaz. Vö. „*pretium universum, persolveretur*” – SILVA, Vittoria: *Precario con possesso e precario con detenzione. Studia et documenta historiae et iuris*, 1940 (6), 273.; KNÜTEL i. m. 47.⁵⁷

62 A töredéket feltehetően lerövidítették, de a tartalma kétségen felül áll. KNÜTEL i. m. 47. A szöveg elemzéséhez ld. még HARKE, Jan Dirk: *Precarium. Besitzvertrag im römischen Recht*. Berlin, Duncker & Humblot, 2016, 15.

63 KNÜTEL abból, hogy ezt a *precario dans* esetében elismerték, levezeti ennek alkalmazhatóságát a *locator* esetében is. Ld. KNÜTEL i. m. 47.

64 HARKE i. m. 15.

65 HARKE i. m. 15.¹⁷ Így véli KASER. Ld. KASER, Max: *Zur Geschichte des precarium. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 1972 (89), 94., 112.

foglalkozik. HARKE azt is lehetségesnek tartja, hogy Ulpianus *actio emptire* gondol, amellyel a megvásárolt áru visszatérítését kéri. Ha ugyanis előzetesen megkapja az *interdictum de precariót*, kétségtelenül megsérti az adásvételi szerződést; ez azonban nem zárja ki azt, hogy neki a *precarium* megállapodása olyan hatalmi többletet biztosítson, amelynek gyakorlása nemcsak birtokjogi, hanem kötelmi jogi értelemben is védett. Ezt támasztja alá az a tény, hogy Celsus az egyetlen további szövegben, amelyben a *precarium* lehetséges határidejéről van szó, kifejezetten kizárja a birtokvédelem szerződéses korlátozását.⁶⁶

Cels. D. 43, 26, 12 pr. *Cum precario aliquid datur, si convenit, ut in kalendas Iulias precario possideat, numquid exceptione adiuvandus est, ne ante ei possessio auferatur? Sed nulla vis est huius conventionis, ut rem alienam domino invito possidere liceat.*

Ha a *precarium*ba adásnál abban állapodtak meg, hogy valaki július 1-jéig prekaristaként birtokolhat, felmerül a kérdés, lehet-e kifogással élni, hogy a birtokot ne vonják el korábban. De ennek a megállapodásnak nincs olyan hatása, hogy valaki egy idegen dolgot a tulajdonos akarata ellenére birtokolhasson.⁶⁷

Harke szerint⁶⁸ a prekarista nem tudja megvédeni magát a *precario dans* birtokjogi helyzetével szemben arra hivatkozva, hogy vele a dolog birtoklására nézve határozott időtartamban megállapodott. Ez ugyanis nem változtat azon a tényen, hogy egy prekarista a dolgot formálisan ugyanúgy a másik akarata ellenére tartja magánál, mint aki erőszakkal vagy alattomban magához vette. Ha pedig az eladó a vevőnek csak *precarium*ként engedi át a dolgot, ez elegendő neki az áru visszaadása kötelezettségének érvényesítéséhez.

A források alapján egyértelműen kirajzolódik a *precarium* adásvétel melletti alkalmazásának az eladó pozíciója erősítését célzó funkciója: az elbirtoklás megakadályozása mellett erős birtokjogi védelmet is biztosít a *precario dans* számára.

Ahogy a próbára vétel egyes tárgyalt forrásainál láthattuk, az adásvétel és bérlet, valamint az adásvétel és ingyenes dologhasználat kombinációról szóló esetek kölcsönösen támogatták egymást, a részletfizetés kapcsán is segítséget nyújthatnak az adásvétellel együtt alkalmazott bérlet tényállásai abban, hogy milyen viszonyban van egymással a két megállapodás.⁶⁹

66 HARKE i. m. 15.

67 Uo.

68 HARKE i. m. 16.

69 Ahogy egyébként KNÜTEL teszi pont fordítva, a *precarium*ról szóló esetek bérletre vo-

Paul. D. 19, 2, 20, 2 *Interdum locator non obligatur, conductor obligatur, veluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei solvat.*

Egy érdekes, bérletről szóló, de a felek jogállása szempontjából a *precari-*umhoz hasonló eset rajzolódik ki a fenti töredékben, amelynek értelmében a bérbeadó nincs kötve, de a bérlő igen; például amikor a vevő addig bérlő a földterületet, amíg ki nem fizeti a vételárat. Felmerülhet a kérdés, mit is jelenthet ennek a kötöttségnek a hiánya?

Wieacker⁷⁰ és Levy⁷¹ szerint itt – ahogy a próbára vételnél megállapítottuk – az adásvétel és bérlet alternatív kombinációjával állunk szemben. Levy szerint az adásvételt felfüggesztő feltétellel kötötték, a bérleti szerződést pedig azzal, hogy addig áll fenn, amíg a vételárat ki nem fizetik. Szerintük Paulus döntése, miszerint az eladó nem kötelezett, úgy értelmezhető, hogy a feltétel bekövetkeztéig bizonytalan, hogy az eladói vagy bérbeadói minőségében vállalt kötelezettséget. Ha a vételárat megfizették, és a telket átengedték a vevőnek, nincs további kötelezettsége bérbeadóként, ellenben a vevő köteles bérleti díjat fizetni.⁷²

Sokkal inkább csatlakozhatunk azonban jelen esetben az uralkodó álláshoz, miszerint a forrásban az adásvétel és bérlet együttes megkötéséről van szó (kumulatív kombináció).⁷³ Ennek keretében kétféle értelmezés lehetséges. A szöveggel kapcsolatban Tondo úgy véli,⁷⁴ hogy az eladót azért nem tekinthetjük *locator*nak, mert az adásvételi szerződés elsőbbsége alapján joga van arra, hogy az átengedett földet bármikor visszavegye. E visszakövetelési jog nélkül a szerző nézete értelmében az áru idő előtti *detentiós* átengedése az eladói pozíció jelentős romlásához vezetne. Ezzel szemben áll azonban az előbbieken említett Ulp. D. 43, 26, 20, ahol azt láthattuk, hogy még *precarium* esetén sem lehetséges a bármikor visszakövetelés. Knütel szerint nincs ok ugyanis az eladó különös privilégiumára; pozíciójának – az idő előtti *detentiós*

natkoztatásával. Ld. KNÜTEL i. m. 47.

70 Ld. WIEACKER i. m. 22.²

71 Ld. LEVY i. m. 278-279.

72 Ld. LEVY i. m. 278-279. Bérleti díj fizetésének biztosítékeként egy lakás esetén pedig felmerül a bérbeadó zálogjoga a bérlő vagyontárgyain. Ehhez részletesen ld. POZSONYI Norbert: *A lakás bérbeadójának zálogjoga a bérlő vagyontárgyain*. In: JAKAB ÉVA – POZSONYI Norbert (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2014, 375-385.

73 KNÜTEL i. m. 51-52.; vö. MAYER-MALY, Theo: *Locatio conductio*. Wien, Herold, 1956, 60.; THOMAS, Joseph Anthony Charles: *Tenancy by Purchaser*. *IURA*, 1959 (10), 103.

74 TONDO, Salvatore: «Pignus» e «precarium». *Labeo. Rassegna di diritto romano*, 1959 (5), 203.; vö. KNÜTEL i. m. 52.

átengedés folytán bekövetkező – „romlását” a bérlő fizetési kötelezettsége kellően kompenzálja.⁷⁵

A legtöbb esetben azonban a bérbeadói felelősség kiürítésének magyarázata az, hogy a feltétlenül megkötött adásvételből származó eladói pozíció a bérletből fakadó bérbeadói felelősséget elnyeli.⁷⁶ Ennek okát pedig – akárcsak az Ulp. D. 43, 26, 20 esetében megállapítottuk – az adásvétel elsőbbségében kereshetjük, hiszen ez volt a felek által elsődlegesen megkötni kívánt szerződés.⁷⁷ Paulus a jogesetben tehát feltehetően azt akarta leszögezni, hogy az eladó, illetve bérbeadó az *actio locatival* is érvényesítheti a kettős ügyletből származó igényeit, a vevőnek, illetve bérlőnek azonban nincs szüksége az *actio conductira*, ugyanis esetleges érdeksérelmeit az adásvétel keresete is biztosítja.⁷⁸

A vevő, illetve bérlő jogaival kapcsolatban – összefüggésbe hozva a *precariummal* is – érdemes említenünk a lav. D. 18, 6, 17-ben szereplő szöveget,⁷⁹ amely egy vevő veszélyviseléséről szól, aki a vásárolt rabszolgát a vételár teljes kifizetéséig bérlő.⁸⁰ Bár a forrás a bérleti díj fizetése kapcsán is tartalmaz értékes információkat, ezen keresztül kívánok rávilágítani a vevő, illetve bérlő – és ezáltal a prekarista – jogaira is: ezek a személyek megkapják ugyanis a bérleti szerződésen keresztül a jogot a dolog használatára, hasznosítására. Így egy rabszolga bérlője az ő munkaerejét kihasználhatja, jogokat viszont a rabszolgán keresztül – akárcsak a prekaristánál⁸¹ – nem szerezhet. Így egy vevő számára, aki a dolgot csak bérlőként kapta, megtagadják a rabszolgán keresztüli szerzés lehetőségét.⁸²

75 KNÜTEL i. m. 52.

76 THOMAS (1959) i. m. 108.; vö. még MAYER–MALY i. m. 61.; KNÜTEL i. m. 52.

77 KNÜTEL i. m. 52.

78 Ha az adásvételi szerződés a vételár meg nem fizetése miatt válik érvénytelenné, ettől az időponttól az eladó *actio locatival* perelheti a vevőt. Ld. PÓKECZ KOVÁCS (2012) i. m. 86.

79 lav. D. 18, 6, 17 *Servi emptor si eum conductum rogavit, donec pretium solveret, nihil per eum servum acquirere poterit, quoniam non videtur traditus is, cuius possessio per locationem retinetur a venditore. periculum eius servi ad emptorem pertinet, quod tamen sine dolo venditoris intervenierit.*

80 Egy másik – szintén bérlet és adásvétel kombinációjáról szóló – eset (D. 19, 2, 22 pr.) már kifejezetten utal a *lex commissoriára* azáltal, hogy az adásvétel érvénytelenné válása esetéről rendelkezik. Ld. PÓKECZ KOVÁCS (2012) i. m. 83.

81 Ulp. D. 41, 1, 22 *Nemo servum vi possidens aut clam aut precario per hunc stipulantem vel rem accipientem potest acquirere.* Vö. HARKE i. m. 78.

82 Megfigyelhető azonban a jogtudósok azon törekvése, hogy megerősítsék annak a vevőnek a jogosultságát, aki már átvette a dolgot bérlőként vagy prekaristaként. Ld. KNÜTEL i. m. 46.

Tehát azt láthatjuk, hogy az eladó több jogosítványt tarthat meg magának, ha a dolgot úgy adja el, hogy a teljes vételár kiegyenlítéséig a vevőnek bérletbe vagy *precarium*ba adja azt. Azt, hogy a *precarium* helyett nem *commodatum* merül fel a forrásokban az adásvétel melletti ingyenes dologhasználatra irányuló jogviszonyként, könnyen indokolhatónak gondolom. A kumulatív kombináció ez esetben úgy áll össze, hogy az adásvételből fakadó szerződéses viszonyt – kihasználva a *precarium* klasszikus korban fennálló kiegészítő funkcióját – dologi jogilag is megerősítik, így megakadályozzák a vevő idő előtti elbirtoklását, valamint egyszerűsített birtokvédelmet adnak az eladó (*precario dans*) számára.

A *lex commissoria* kikötése mellett, illetve a vételár vagy utolsó vételár-részlet kifizetéséig *precarium*ba vagy bérletbe is adott dolog kapcsán tehát a próbára vételhez képest nem az alternatív, hanem a kumulatív kombináció eseteire találtunk példát, arra pedig a források világosan rámutatnak, hogy a *precarium* létjogosultsága – eladói pozíciót erősítő funkciója folytán – ezekben a tényállásokban vitán felül áll. A tetszés szerinti visszakövetelésre azonban nincs lehetőség egészen addig, amíg a vevő a vételárat pontosan fizeti, ennyiben tehát a *precarium* szabályainak maradéktalan alkalmazása csak a feltétel – a nem fizetés – bekövetkezése esetén lehetséges, tekintettel az adásvétel elsőbbségére.

3. Az in diem addictio és a precarium kapcsolata

Ugyancsak egy adásvételnél alkalmazandó mellékkikötés, az *in diem addictio*⁸³ tényállásainál is találunk példát ingyenes dologhasználatra: a jobb vevő fenntartásával kötött adásvétel és a *precarium* összefüggéséről van szó egy *ulpianusi* forrásban, amely az *interdictum quod vi aut clam* megadhatóságára fókuszál.

Ulp. D. 43, 24, 11, 12 *Ego, si post in diem addictionem factam fundus precario traditus sit, putem emptorem interdictum quod vi aut clam habere. Si vero aut nondum traditio facta est aut etiam facta est precarii rogatio, non puto dubitandum, quin venditor interdictum habeat: ei enim competere debet, etsi res ipsius periculo non sit, nec multum*

83 Az újabb szakirodalomból ld. NICOSIA, Eleonora: *In diem addictio e lex commissoria*. Catania, Libreria Editrice TORRE sas, 2013; PÓKECZ KOVÁCS, Attila: *Advantages and Disadvantages by the in diem addictio*. In: Fritz STURM – Philip THOMAS – Jochen OTTO – Hikaru MORI (eds.): *Liber Amicorum Guido Tsuno*, Frankfurt am Main, Vico Verlag, 2013, 317-334.; Uő: *In diem addictio a római jogban. Jura*, 2012, 18(1), 100-114.

facit, quod res emptoris periculo est: nam et statim post venditionem contractam periculum ad emptorem spectat et tamen antequam ulla traditio fiat, nemo dixit interdictum ei competere. Si tamen precario sit in possessione, videamus, ne, quia interest ipsius, qualiter qualiter possidet, iam interdicto uti possit. Ergo et si conduxit, multo magis: nam et colonum posse interdicto experiri in dubium non venit. Plane si postea, quam melior condicio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit, nec Iulianus dubitaret interdictum venditori competere: nam inter Cassium et Iulianum de illo, quod medio tempore accidit, quaestio est, non de eo opere, quod postea contigit.

A jogtudós úgy véli, hogy ha egy telket jobb ajánlat érkezéséig *precarium*ként is átengedtek, akkor a vevőnek az *interdictum quod vi aut clam* rendelkezésre áll. Ha azonban a *tradio* ténylegesen még nem történt meg, vagy csak *precarium* címén, úgy gondolja, nem kétséges, hogy az eladót megilleti az *interdictum*; még akkor is jogosult rá, ha nem ő viseli a dolog pusztulásának veszélyét, és nincs különbség, hogy a veszély a vevőé-e: mivel ez a kockázat az adásvételi szerződés megkötése után nyomban a vevőé, és mindazonáltal senki nem állítja, hogy számára az *interdictum* rendelkezésre áll, mielőtt a *tradio* megtörtént volna. Ha viszont prekaristaként birtokban van, meg kell nézni, hogy nem áll-e rendelkezésére az *interdictum*, mert érdeke fűződik hozzá, attól függetlenül, milyen címen birtokolja. Így ha a neki eladott dolgot birtokában tartja, nagyobb érdeke fűződik az *interdictum*hoz, hiszen kétségtelen, hogy azt egy bérlő is megindíthatja.⁸⁴ Főként, hogy erőszakkal és alattomban nem érte sérelem a dolgot azóta, hogy az eladó jobb vevőt talált, ilyenkor maga Iulianus sem gondolja, hogy az *interdictum* ne illelné meg az eladót. Hiszen a vita Iulianus és Cassius között az *interdictum quod vi aut clam* megindításának lehetőségével kapcsolatosan abban áll, ha erőszak vagy alattomban történő behatás éri a dolgot az első adásvétel és a második kedvezőbb ajánlat közötti időben, és nem abban, hogy mi történt a kedvezőbb ajánlat megtétele után.⁸⁵

A fragmentum gondolatmenete szerint aktív legitimációra alkalmasnak azt tartották, akinek jogilag elismert érdeke állt fenn: ilyennek tekinthetjük a későbbi jobb ajánlat lehetősége ellenére a már birtokban lévő vevőt is.⁸⁶

84 BENEDEK Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2019⁷, 226.

85 Vö. PÓKECZ KOVÁCS (2012) i. m. 190.; PETERS i. m. 149-151.

86 A fragmentum eredetiségét kétségbe vonják, de gondolatmenete világosnak látszik. Ld. KNÜTEL i. m. 48.

Ulpianus azt javasolja, hogy az *interdictum* a jobb ajánlatig tartó időben annak a vevőnek is rendelkezésre álljon, aki nem birtokol, de már tényleges kapcsolatba lépett az ingatlannal. A jogtudós az *interdictumot* először abban az esetben biztosítja, amikor a vevőnek a földterületet *precarium*ként átadták. Bár a vevő itt nem *pro emptore* birtokol, mégis rendelkezik az *interdictummal*. Megtagadják azonban az *interdictumot* egy olyan vevőtől, akinek még nincs tényleges kapcsolata az ingatlannal.⁸⁷

A jogtudós felveti a bizonytalan kérdést, hogy vajon a vevőnek nincs-e *interdictuma* abban az esetben is, amikor a földet neki egy csupán tényleges birtoklásra korlátozott *precarium*ként adták át. Noha a közvetlen választ eltávolították, Ulpianus igenlő kijelentése továbbra is felismerhető: számára döntő volt, hogy a jobb ajánlat lehetősége ellenére a már birtokló vevőnek – függetlenül attól, hogy birtoklása miként minősül – érdeke fűződik az *interdictum* alkalmazásához. A bérlő számára – tette hozzá Ulpianus – ugyanis nem kétséges, hogy rendelkezik az *interdictummal*.⁸⁸

Az „*Ergo et si conduxit*” azt is jelentheti, hogy a vevő egyidejűleg prekaris-taként és bérlőként is átvette a földet.⁸⁹ Ennek célja abban állhatott, hogy a bérbeadó a bérleti díjhoz hozzájuthat, de egyúttal biztosítani akarták a bérlet tárgyának bármikori visszavonhatóságát. Az adásvételi szerződés lebonyolítása során ezek a célok azonban aligha valósíthatók meg, mivel az elsőbbségi adásvételi szerződés kizárná a szabad visszakövetelési jogot.⁹⁰ Lehetséges, hogy az említett kapcsolatnak a bérbeadó számára csak a bérlet érvénytelensége esetére kellett könnyen megvalósítható visszakövetelési jogot biztosítania, ami különösen a nem tulajdonos általi bérbeadásnál lehetett érdekes. Ez a cél Knütel szerint arra is motiválhatta az óvatos eladót, hogy egy külön visszakövetelési lehetőséghez jusson arra az esetre, ha az adásvétel és a bérlet

87 KNÜTEL i. m. 48.

88 Ld. KNÜTEL i. m. 49.; vö. továbbá a bérlő aktívlegitimációjával Ulp. 43, 24, 19; Ven. D. 43, 24, 12; Ulp. D. 43, 24, 19 *Interdictum quod vi aut clam competere filio familias colono arboribus succisis sabinus ait.*; Ven. D. 43, 24, 12 *Quamquam autem colonus et fructuarius fructuum nomine in hoc interdictum admittantur, tamen et domino id competet, si quid praeterea eius intersit.*

89 A bérlet egy *detentióra* korlátozott *precariummal* való kapcsolata már a klasszikusoknál is megjelent. Ld. például Ulp. D. 41, 2, 10, 1. Vö. KNÜTEL i. m. 49.⁶⁸ Ulp. D. 41, 2, 10, 1 *Idem pomponius bellissime temptat dicere, numquid qui conduxerit quidem praedium, precario autem rogavit non ut possideret, sed ut in possessione esset (est autem longe diversum: aliud est enim possidere, longe aliud in possessione esse: denique rei servandae causa, legatorum, damni infecti non possident, sed sunt in possessione custodiae causa): quod si factum est, utrumque procedit.*

90 Ld. Ulp. 43, 26, 20.

érvénytelen. Erre vonatkozó információval azonban nem szolgál a szöveg.⁹¹

A *precarium* alternatívájaként Ulpianus a *locatio conductio*t nevezi meg, amely a vevőt ugyancsak abba a helyzetbe hozza, hogy az *interdictum quod vi aut clam* segítségével megvédi.⁹² Lehetővé teszi a vevő számára a dolog használatát és gyümölcsöztetését; és bérleti vagy haszonbérleti díj fizetésének kötelezettségét is megteremti a használati lehetőség díjazásaként.⁹³ Végül egyszerűen azért, hogy a vevőt pusztán az áru *detentor*ának tekinti, megakadályozza az idő előtti tulajdonszerzését.⁹⁴ A *precarium*nak ezt a célját egy Severus Alexander idején kiadott *rescriptum* is megerősíti.

CJ 4, 54, 3 Imp. Alexander A. Felici militi. Qui ea lege praedium vendidit, ut, nisi reliquum pretium intra certum tempus restitutum esset, ad se reverteretur, si non precariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex venditio.

Alexander császár Felix katonának. Annak, aki egy földterületet eladott azzal a feltétellel, hogy ha a vételárat nem fizetik meg egy meghatározott időtartamon belül, vissza kell azt kapnia; ha a birtokot nem *precarium*ként engedte át, nem áll rendelkezésre *rei vindicatio*, hanem *actio venditi*. Az áru *precarium*ba adása megnyitja a lehetőséget az eladó számára az áru egyébként kizárt *vindicatio*ójára, ez két szempontból érvényes: egyrészt a *precarium* megakadályozza a tulajdonjog azonnali átruházását, ami legalábbis a *res nec mancipi* esetében egyszerűen az áru átadásával megtörténik, feltéve, hogy itt a vevő számára „hitelnyújtásról” van szó.⁹⁵

Másrészről, a *precarium* ugyancsak kizárja a vevő elbirtoklását azokban az esetekben, amelyekben nem megy végbe azonnali tulajdonszerzés. Az eladónál marad a tulajdonjog, amely számára biztosítékul szolgál a vételárkövetelés érvényesítésére. Harke szerint⁹⁶ a jogvédő hatás mellett szóba jön egy további funkció: a megtartott tulajdonjog kikényszerítésének megkönnyítése. Ha ezt a vevő birtoklása és az adásvételi szerződés megkötése megnehezíti, akkor az eladó a *precarium* pusztá bizonyítékai alapján védett, és igényelhet

91 Ld. KNÜTEL i. m. 49-50.

92 HARKE i. m. 17.

93 Ezt a díjat a *precarium* esetén a vételár kamata pótolhatja. Ld. HARKE i. m. 17.; vö. KNÜTEL i. m. 49.

94 Ld. HARKE i. m. 17-18.; vö. KASER (1972) i. m. 94., 112.

95 HARKE i. m. 18.

96 Uo.

birtokvédelmet. Nemcsak önsegélyt gyakorolhat, és az azt követő *interdictum uti possidetis* vagy az *interdictum utrubi* alapján indult birtokperben védekezhet a vevő mint a hibás birtokos ellen, hanem – különösen akkor, ha ez az egyéves időszak túllépésére tekintettel nem lehetséges – az *interdictum de precario* is kiadható. Így a megvásárolt árura fenntartott tulajdonjogának nemcsak jogi, hanem tényekre alapított védelme is van.⁹⁷ Ez a kettős funkció a *precarium* mot mint hitelbiztosítékot a *fiducia cum creditore contracta* esetén is megilleti, és itt az elbirtoklásnak egy különös fajtája merül fel: ez az ügynevezett *usureceptio* nem vezet ahhoz, hogy az adós a biztosítékként átruházott dolog tulajdonjogát a biztosított követelés kifizetése előtt visszaszerezze, és így a hitelező rovására gazdagodjon,⁹⁸ ha a dolgot *locatio conductio* vagy *precarium* útján adja át neki.

A vevő tehát *in diem addictio*val kötött adásvételnél megkapta az aktív legitimációt *interdictum quod vi aut clamra*, ha *precarium*ként is átvette a dolgot, és ez mindaddig megillette, amíg a harmadik részéről jobb ajánlat nem következett. A jobb vevő fenntartásával kötött adásvételnél tehát az antik forrásokból az adásvétel és *precarium* kumulatív kombinációja rajzolódik ki, melyeknél az adásvétel elsőbbségét egy jobb vevő jelentkezése írja felül. A források elemzése rávilágított továbbá a *precarium* fontos – szerződésekhez kapcsolódó, eladó pozícióját erősítő – funkciójára.

4. Összegzés

A római jogi források vizsgálata alapján tehát a próbára vételnél – a próba idejére kikötött bérleti díj esetére elismert adásvételi és bérleti szerződések alternatív kombinációjára alapozva – a magam részéről nem tartom kizártnak a haszonkölcsön szabályai alkalmazásának elméleti lehetőségét a felfüggesztő feltételes alakzat mellett, valamint az ingyenes próba azon eseteiben, amikor adásvétel hiányában egy vételi ajánlatról vagy az ún. *inspicendum dare* esetköréről van szó. Utóbbinál nem állhat ugyanis az ingyenes szerződés elfogadása akadályában az adásvétel sem, hiszen még a felfüggesztő feltételes alakzat megkötésére sem került sor. Az adásvételtől független ingyenes

97 STAGL úgy látja, hogy az ügyleti forgalmat kevésbé zavarja a római *precarium*, mint a modern modellek tulajdonjog-fenntartása, mivel a vevőnek – ha birtokvédelmet igényel – prekarista státuszát nyilvánosságra kell hoznia. STAGL, Jakob Fortunat: Der römische Eigentumsvorbehalt als Vorbehalt des Besitzes. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 2015 (132), 181., 199.; HARKE i. m. 18.²⁴

98 Ld. HARKE i. m. 18.²⁵

próba *commodatum*ként értelmezésére pedig kellő bizonyítékul szolgált a *Commodatum vel contra* cím alá felvett pomponiusi töredék. A szakirodalomban felhozott ellenérv, az átengedő érdekének fennforgása a források tanúsága szerint szintén nem zárja ki fogalmilag a haszonkölcsön elfogadását.

Az alternatív kombináció ellenpárjaként az adásvétel további mellékegyezményeinek vizsgálata során a *lex commissoria* és az *in diem addictio* intézményéhez kapcsolódva az antik forrásokból az adásvétel és *precarium* kumulatív kombinációja rajzolódott ki, melyeknél az adásvétel elsőbbségét csak a fizetés elmaradása, illetve a jobb vevő jelentkezése írta felül.

Az *in diem addictio*val kötött adásvételnél felmerült továbbá egy olyan jogi konstrukció lehetősége, melyben a vevőnek – feltehetően az eladó pozíciójának dologi jogilag történő erősítése érdekében – egyidejűleg *precarium*ként és bérletként is átadták a jogesetben szereplő földet. Ez a megoldás megakadályozza továbbá a *precarium*ként átengedett dologra nézve a vevő tulajdonszerzését, illetve elbirtoklását. E jogvédő funkció mellett pedig szóba jön a megtartott tulajdonjog kikényszerítésének megkönnyítése is. A források elemzése során képet kaphattunk a *precarium* fontos – szerződésekhöz kapcsolódó – szerepéről, mely az adásvétellel összefüggésben az eladó pozíciójának megerősítése céljából a vevő idő előtti tulajdonszerzésének megakadályozásában és a dolog visszakövetelésének birtokvédelem általi egyszerűbb módjában ragadható meg, ezáltal pedig előmozdíthatja a vevő vételárfizetési hajlandóságát.

